

بررسی مستندات قرآنی پیامهای نوروزی مقام معظم رهبری دام ظلّه العالی

قدسیه جوانمرد^۱

چکیده:

پیامهای نوروزی و شعارهای سال رهبر معظم انقلاب دام ظلّه العالی از یک سو به منزله اعلان عمومی سیاست گذاری های بلندمدت و اهداف کلان نظام جمهوری اسلامی برای دولت مردان است و از سوی دیگر، به نوعی زمینه سازی برای فعال شدن مجموعه های مردمی و مشارکت عمومی در جهت تحقق این اهداف است. پژوهش حاضر تلاش کرده است تا به روش تحلیلی و کتابخانه ای، مستندات قرآنی پیام های نوروزی مقام معظم رهبری دام ظلّه العالی را با استفاده از منابع تفسیری و علمی معتبر، از آیات قرآن استخراج نماید. این پژوهش از آن جهت ضرورت دارد که هم در بعد داخلی، باعث تقویت باورها و انگیزه بخشی بیشتر دولت و مردم در جهت عمل به رهنمودهای رهبری است و هم در مقیاس بین المللی، به دلیل ظرفیت جهانی قرآن کریم به عنوان فصل مشترک دنیای اسلام، می تواند فارغ از تعصبات قومی و مذهبی، نقشه راهی برای آزاد اندیشان مسلمان جهان برای مقابله با نظام سلطه باشد. لزوم وحدت و انسجام در آیه اعتصام، ضرورت همدلی و مشارکتهای مردمی در آیه اخوت، توجه به فقرزدایی، توزیع و گردش عادلانه ثروت در آیه فیء، نفی تسلط کافران در تمامی زمینه های نظامی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی در آیه نفی سبیل، معرفی جامع ترین برنامه اجرای عدالت اجتماعی در آیه احسان، اصلاح الگوی مصرف و راههای صرفه جویی در آیه نهی از اسراف و تبذیر از مهم ترین یافته های این نوشتار هستند.

واژگان کلیدی: اتحاد و انسجام، اقتصاد مقاومتی، آیت الله خامنه ای، پیامهای نوروزی، مستندات قرآنی

^۱ طلبه سطح ۲، مدرسه علمیه فاطمه الزهراى اراک، استان مرکزی و دانش آموخته کارشناسی زبان انگلیسی از دانشگاه علامه طباطبائی.

۱- مقدمه

بیش از سه دهه است که مقام معظم رهبری در پیامهای نوروزی خود شعاری را برای سال جدید انتخاب می‌کنند که انتخاب این شعارها از سال ۱۳۷۸ رنگ و بوی جدی‌تری به خود گرفته است. این نام‌گذاری‌ها در سال‌های ابتدایی رهبری ایشان، بیشتر جنبه مذهبی و اعتقادی داشت، مانند سال امام خمینی (رضوان الله علیه)، سال امام علی (علیه السلام) سال عزت و افتخار حسینی و سال پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله و سلم) ولی به تدریج شعارهای سال، رنگ و بوی اجرایی، اقتصادی و سیاسی به خود گرفت. این پژوهش به روش کتابخانه‌ای - تحلیلی در صدد است، با استخراج و برجسته ساختن مستندات قرآنی پیامهای نوروزی مقام معظم رهبری، به پرسشهای ذیل پاسخ دهد: فلسفه نامگذاری سال‌های جدید از سوی مقام معظم رهبری چیست؟ مبانی و اصول قرآنی اقتصاد مقاومتی و حمایت از تولید داخلی از دیدگاه آیت الله خامنه‌ای چیست؟ مبانی قرآنی راهکارهای رشد و رونق تولید از نگاه رهبر انقلاب چگونه است؟ مبانی قرآنی اتحاد، انسجام و اقتدار ملی از نگاه مقام معظم رهبری چیست؟ مبانی قرآنی اصلاح الگوی مصرف و راههای صرفه جویی از دیدگاه مقام معظم رهبری چیست؟

پیشینه تحقیق

درباره موضوع نوشتار حاضر تحقیق و کتاب مستقلی مشاهده نشده است اما در موضوعات قریب به آن پژوهش‌هایی صورت گرفته است که در ذیل به برخی از آنها اشاره می‌شود:

۱. کتاب «اتحاد ملی و انسجام اسلامی در سپهر فکری امام (ره) و رهبری» اثر تالیفی حجه الاسلام حسین اسحاقی است که در سال ۱۳۸۶ توسط نشر مشعر به چاپ رسیده است. نویسنده در این کتاب، مخاطبان را با زوایای پنهان و آشکار اتحاد ملی و انسجام اسلامی به عنوان ضرورت حیاتی جهان اسلام آشنا کرده و آنها را به استفاده بهینه و مطلوب از ظرفیت‌های ارزشمند و ناشناخته موجود برای گسترش و تحکیم اتحاد صفوف مسلمانان بر انگيخته است، با این حال موضوع کار شده در کتاب، به شکل فراگیر به بررسی پیام‌های دیگر رهبر انقلاب نپرداخته است.

۲. نام‌گذاری سال‌ها به مثابه سیاست‌گذاری عمومی، علی‌خاک‌رنگین و مهدیه شیروانی، انتشارات بسیج دانشجویی دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۸. در این کتاب ضمن ارائه بیانات مقام معظم رهبری دام ظلّه العالی از سال ۱۳۷۸ تا ۱۳۹۵ درباره نام‌گذاری سال‌ها، تحلیلی از نقشه راه انقلاب و علت انجام نام‌گذاری سال‌ها از سوی رهبری بیان شده است.

۳. رونق تولید از نگاه قرآن با تاکید بر بیانات مقام معظم رهبری خوش خاضع، محمدجواد، شرعیاتی، فاطمه، احتشامی، علی حسین، پژوهش مذکور، به بررسی رونق تولید از منظر قرآن کریم و دیدگاه های رهبر معظم انقلاب اسلامی پرداخته است، لیکن همه مباحث اقتصادی مطرح شده در پیامهای نوروزی آیت الله خامنه ای را شامل نمی شود.

۴. مقاله «بررسی مبانی و اصول اقتصاد مقاومتی از دیدگاه قرآن»، تالیف آقای محمد رحمان پور چاپ شده در نشریه بصیرت و تربیت اسلامی، سال ۱۳۹۷. نگارنده محترم مقاله، بعد از معرفی برخی از مهمترین مولفه های اقتصاد مقاومتی، مبانی و اصول قرآنی هر یک از آنها را استخراج و تبیین نموده است.

۵. «اصلاح الگوی مصرف از دیدگاه مقام معظم رهبری در چارچوب سبک زندگی دینی» تالیف سامان زیتی، چاپ شده در پژوهشنامه تاریخ سیاست و رسانه، زمستان ۱۳۹۹، این مقاله به چرایی اصلاح الگوی مصرف و هم چنین راهکارهای ارائه شده در چارچوب مبانی دینی و منویات رهبر معظم انقلاب پرداخته است.

ضرورت تحقیق

استخراج مبانی قرآنی پیامهای نوروزی مقام معظم رهبری نه تنها باعث تقویت باورها و انگیزه بخشی بیشتر دولت و مردم در عمل به رهنمودهای نورانی ایشان می شود، بلکه به دلیل ظرفیت جهانی قرآن کریم به عنوان فصل مشترک دنیای اسلام، می تواند به اذن الله کمکی باشد تا همه مسلمانان و آزاداندیشان دنیا، فارغ از تعصبات قومی و مذهبی، از این نقشه راه، در رسیدن به قله های پیشرفت و مقابله با نظام سلطه راهنمایی بجویند.

۲- مفهوم شناسی

۱-۲- پیام در لغت و اصطلاح

پیام در فرهنگ های فارسی این چنین تعریف شده است: «پیغام، خبر، سخن یا مطلبی که به طور کتبی یا شفاهی از طرف کسی برای دیگری فرستاده شود.»^۱ در فرهنگ دهخدا پیام به معنای خبر و پیغام آمده است. در تداول امروزی شفاها به وساطت کسی گفتاری را به سومی فرستادن است لکن در قدیم این لفظ عام بوده است از کس و نامه. پیام با گزاردن، کردن، دادن، رسانیدن، آمدن، آوردن و بردن مستعمل است.^۲

^۱. فرهنگ عمید، ص ۳۰۴.

^۲. فرهنگ دهخدا، ص ۶۲۹.

۲-۲- وحدت در لغت و اصطلاح

معنای لغوی وحدت، یگانگی، تنهایی، افراد و یکتایی است.^۱ وحدت و اتحاد، امری انسانی و برخاسته از ذات و سرشت انسان است که برای رسیدن به اهداف مشترک و عمومی، در برابر مفاهیمی نظیر کثرت، پراکندگی، اختلاف، تفرقه، گروه‌گرایی و واگرایی به کار می‌رود. وحدت مسلمانان به معنای متشکل شدن مسلمانان در صفی واحد، در برابر دشمنان اسلام و اهتمام برای رسیدن به نوعی یگانگی در منافع و اهداف و تقریب در باورهای دینی، از سوی کسانی است که به رغم اجتهادات مختلف، مشترکات بسیاری دارند. در سطح ملی نیز وحدت به این معناست که همه شهروندان یک کشور، اعم از مسلمان و غیر مسلمان، از هر دین، مسلک، زبان و نژاد، در همه امور اساسی به ویژه سیاست خارجی در برابر بیگانه متحد باشند و وطن خود را حفظ کنند و در اختلافاتی که دارند بیگانگان را دخالت ندهند و حل و فصل آن را به خردمندان خود واگذار کنند.^۲

۲-۳- اقتصاد در لغت و اصطلاح

اقتصاد در لغت به معنای میانه راه رفتن و میانه روی در هر کاری است^۳ و اصطلاحاً عبارت است از علم به مجموع وسایلی که برای رفع نیازمندی‌های مادی بشر از آن استفاده می‌شود. دانشی که موضوع آن بحث درباره کیفیت فعالیت‌های مربوط به دخل و خرج و قوانین حاکم بر آنهاست.^۴ در تعریف دیگری از اقتصاد چنین آمده است: « علم بهره‌گیری از روشها و ابزارهایی که با صرف کمترین هزینه، بیشترین بازدهی در تولید، توزیع و مصرف به دست می‌آید.»^۵

۲-۴- تولید در لغت و اصطلاح

تولید به معنای پروردن، پرورش کردن، پدید آوردن چیزی از چیزی، به وجود آوردن و ایجاد کردن آمده است.^۶ و اصطلاحاً در علم اقتصاد، به معنی تهیه کالا و خدمات مورد نیاز با استفاده از منابع و امکانات موجود اس در اهمیت

۱. فرهنگ نفیسی، ج ۵، ص ۳۸۳۸.

۲. ویکی امام خمینی <https://fa.wiki.khomeini.ir/>

۳. همان، ص ۳۳۹.

۴. لغت‌نامه دهخدا، ص ۲۰۵.

۵. عزیزان، مهدی، جهاد اقتصادی، الزامات، عوامل و موانع، ص ۷.

۶. لغت نامه دهخدا، ص ۸۰۹.

تولید همین بس که میزان و ارزش اقتصادی آن، یکی از مهم‌ترین ابزاراندازه‌گیری موفقیت‌های اقتصادی کشورهاست.^۱

۵-۲- اقتصاد مقاومتی

اقتصاد مقاومتی، نظام اقتصادی است که معضلات، مسائل مهم و فرصت‌های موجود اقتصاد را شناسایی و با معیارهایی عینی و مشخص آنها را اولویت‌بندی می‌نماید؛ سپس با کاهش هوشمندانه ناکارایی‌ها و ناکارآمدی‌ها، استفاده بهینه از توسعه محصولات، خدمات و بازارهای جدید و مردمی کردن اقتصاد در هر یک از این اولویت‌ها، در میان مدت آسیب‌پذیری در برابر تهدیدات را به حداقل و تاب‌آوری در برابر شوک‌ها و فشارها را به حداکثر می‌رساند و با ترجیح راهکارهای پایدارتر و عادلانه‌تر زمینه را جهت تحقق قوام حداکثری اقتصاد، عدالت و رشد اقتصادی پایدار در بلندمدت فراهم خواهد نمود.^۲

۶-۲- آیت الله خامنه‌ای

حضرت آیت الله خامنه‌ای به عنوان اندیشمند سیاسی شاخص جهان اسلام و رهبر حکیم امت اسلامی، بر اساس قانون اساسی جمهوری اسلامی، مسئولیت اداره نظام اسلامی، ایجاد هماهنگی بین قوا و تعیین سیاست‌های کلی نظام را بر عهده دارند. مقام عظمای ولایت، همواره مانند دیده‌بانی تیزبین، به مراقبت از نظام اسلامی و تعیین موقعیت آن در جنبه‌های داخلی و بین‌المللی پرداخته‌اند و اولویت‌های کاری هر زمان را مشخص کرده‌اند. در اهمیت فرامین رهبری همین بس که اگر این رهنمودها، محور برنامه‌ریزی‌ها و فعالیت‌های مردم و مسئولان قرار بگیرد، از خود تشخیصی، خودرایی، هرج و مرج، ناهماهنگی و پراکنده‌کاری و هدررفت توان نظام اسلامی جلوگیری خواهد کرد.

فلسفه نامگذاری سال‌های جدید

انگیزه مقام معظم رهبری از انتخاب و اعلام شعار برای هر سال، تمرکز، همت و تلاش مسئولان و آگاهی و مطالبه افکار عمومی برای تحقق این شعارهای راهبردی فلسفه‌ای این کار جلب توجه مردم به یک ارزش و همین‌طور در نقطه‌مقابل آن به یک مشکل است. آیت الله خامنه‌ای درباره اهداف طرح شعار سال در یکی از سخنرانی‌هایشان فرموده‌اند: «بعضی‌ها می‌گویند: «شما شعار سال معین می‌کنید، فایده‌ای ندارد؛ عمل که نمی‌کنند، چرا بیخودی

^۱. سایت ویکی‌فقه: <https://fa.wikifeqh.ir/>

^۲. اندیشکده حکمرانی شریف، <https://gptt.ir/>

^۳. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران؛ اصل ۱۱۰.

اقتصادی، مصرف گرایی بیش از حد یا اسراف است. اسراف موجب هدر رفتن منابع ملی و کند شدن چرخ پیشرفت اقتصادی کشور می شود. اسراف به معنای تجاوز از اندازه و حد اعتدال و در نقطه مقابل آن اقتصاد به معنای اعتدال و میانه روی است. مسرف در اعمال و رفتار خود تندروری می کند و مقتصد میانه رو و معتدل است. اسراف معنای عامی است که شامل هر رفتار بیش از حد معقول می شود، خواه در امور مالی باشد یا غیر مالی و خواه در کمیت باشد یا در کیفیت. به تعبیر دیگر هر رفتار بیش از حد معقول، تندروری و رفتاری مسرفانه است؛ رفتار بیش از اندازه لازم از نوع اسراف در کمیت است و رفتار بیجا از نوع اسراف در کیفیت. اسراف در امور اقتصادی به معنای مصرف بیش از اندازه یا مصرف نابجاست.^۱

رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز همواره توصیه ها و تذکراتی در باره ی موضوعات و مسائلی چون مدیریت مصرف، خرید کالای ایرانی، پرهیز از ریخت و پاش مالی، مبارزه با اسراف داشته اند. پیام های نوروزی ایشان در چند سال متوالی حاکی از محوریت اصلاح الگوی مصرف بوده است:

« مردم از اسراف، چه در ایام عید و چه در طول سال آینده و به ویژه در مراسمی که معمولا در آنها دچار اسراف می شوند، خودداری کنند. من مکرر عرض کرده ام، باز هم می گویم و خواهش می کنم که مصرف گرایی را رها کنند. مصرف باید به اندازه باشد، نه به حد اسراف و زیاده روی. این اندازه در هر زمانی متفاوت است. امروز بسیاری از قشرهای مردم و خانواده ها دچار مشکل و زحمت اند و هنوز اثرات و ثمرات بازسازی کشور، خودش را به طور کامل نشان نداده و خیرات و برکاتش به همه نرسیده است. اندازه عبارت است از این که انسان خودش را هر چه می تواند به این قشرها نزدیک کند. مسئولین عزیز کشور، اعم از دولتی و قضایی و سایرین، بخصوص باید این اصل را بیش از دیگران رعایت کنند.»^۲

ایشان در پیام نوروزی دیگری، این امر مهم را با تعبیر **انضباط اقتصادی و مالی** از مردم و مسئولین مطالبه کرده اند: « من این را از آحاد ملت و مسئولین کشور و مامورین دولت، امسال تقاضا دارم. انضباط اقتصادی و مالی یعنی مقابله با ریخت و پاش، زیاده روی و اسراف، ریخت و پاش مالی و زیاده روی در خرج کردن و زیاده روی در

^۱. عزیزان، جهاد اقتصادی، الزامات، عوامل، و موانع، ص ۹۴.

^۲. پیام نوروزی مقام معظم رهبری به مناسبت حلول سال ۱۳۷۱ ه. ش درباره اصلاح الگوی مصرف، ۱۳۷۱/۱۰/۰۱

مصرف، به هیچ وجه صفت خوبی نیست. نه اسمش جود و سخاست و نه کرم و بزرگ منشی است. فقط اسمش «بی انضباطی اقتصادی و مالی» است.

این رهنمودهای حکیمانه رهبر معظم انقلاب در آیات متعددی از قرآن کریم بارز و مشهود است از جمله آیاتی که مومنین را از اسراف و تبذیر، برحذر داشته است: «ای فرزندان آدم! زینت خود را به هنگام رفتن به مسجد، با خود بردارید! و (از نعمتهای الهی) بخورید و بیاشامید، ولی اسراف نکنید که خداوند مسرفان را دوست نمی‌دارد.»^۱ یا در جای دیگری فرموده است: «بی تردید اسراف کنندگان و ولخرجان، برادران شیاطین اند، و شیطان همواره نسبت به پروردگارش بسیار ناسپاس است.»^۲ تأکید این آیات بر این است که اسراف عامل نابودی سرمایه ها و موهبت های الهی است و بدتر از اسراف تبذیر است که از سوء مدیریت ناشی می‌شود لذا باید جلوگیری از اسراف و تبذیر و هدررفت سرمایه های ملی و انسانی به عنوان یک اصل جدی در مدیریت اقتصادی مورد توجه قرار بگیرد.

^۱ . پیام به ملت شریف ایران، به مناسبت آغاز سال ۷۴.

^۲ اعراف: ۳۱. «يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا، إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ»

^۳ اسراء: ۲۷. «إِنَّ الْمُبَذِّرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيَاطِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا»

^۴ . لیراوی، صادق، ۱۳۹۰، ص ۷۹.

۶. نتیجه گیری

پیام‌های حضرت آیت‌الله خامنه‌ای به ملت شریف ایران، در لحظات آغازین نوروز، با تشریح اوضاع مهم سال قبل، ترسیم کننده چارچوب کلی و افق پیش روی ملت و مسئولان جمهوری اسلامی در سال جدید است. این پژوهش با تبیین و برجسته سازی مستندات قرآنی پیام‌های نوروزی رهبر معظم انقلاب دام ظلله العالی، تلاش کرده است تا زمینه بیشتری برای تقویت توجه و جدیت مسئولین و مردم در عمل به این توصیه‌ها فراهم کند چرا که شکل‌گیری اقتصاد قوی، رسیدن به خودکفایی و استقلال جامعه اسلامی، عدم نیاز به کفار و رهایی از دام لبخند فریبنده غرب، مستلزم اطاعت از فرامین قرآنی ولی امر مسلمین است. از یافته‌های قرآنی مهم این پژوهش می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد: لزوم وحدت و انسجام در آیه اعتصام، لزوم پشتوانه اقتصادی برای نظام اسلامی، توجه به فقرزدایی و توزیع و گردش عادلانه ثروت در آیه فیء، نفی تسلط کافران در تمامی زمینه‌های نظامی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی در آیه و قاعده نفی سبیل،

معرفی جامع‌ترین برنامه اجرای عدالت اجتماعی در آیه احسان، اصلاح الگوی مصرف و راههای صرفه جویی در آیه نهی از اسراف و تبذیر.

فهرست منابع

قرآن کریم

- ۱- اسحاقی، حسین، اتحاد ملی و انسجام اسلامی در سپهر فکری امام (ره) و رهبری، تهران: مشعر، ۱۳۸۶.
- ۲- باقری، علی، موسوی، سید مصطفی، مفهوم‌شناسی اقتصاد مقاومتی و تبیین نقش و جایگاه آن در دوران پساتحریم، فصلنامه سیاستهای مالی و اقتصادی سال ششم، شماره ۲۴، زمستان، ۱۳۹۷.
- ۳- پوریا، علی، اصول اقتصاد اسلامی از منظر قرآن کریم، روزنامه کیهان، ۱۳۹۶/۱۲/۰۲.
- ۴- جعفری نسب، سیدحسین، بررسی مستندات قرآنی و روایی بیانات مقام معظم رهبری (دام ظلّه العالی) درباره تحقق عدالت سیاسی و اجتماعی، فصلنامه علمی پژوهش‌های انقلاب اسلامی ۱۰۶-۷۹، (۳)، ۱۰، ۱۴۰۰.
- ۵- جلائیان اکبر نیا، علی، جعفری، قاسم، پوربافرانی، علیرضا و یزدانی، فهیمه، حمایت از تولیدات ملی و قاعده نفی سبیل، پژوهش‌های اجتماعی اسلامی، دوره ۲۱، ش ۱۰۵، ۱۳۹۴.
- ۶- خلیلیان، محمد جمال، شاخص‌های توسعه اقتصادی از دیدگاه اسلام، قم، انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، ۱۳۹۰.
- ۷- خوش خاضع، محمدجواد، شرعیاتی، فاطمه، و احتشامی، علی حسین، رونق تولید از نگاه قرآن با تاکید بر بیانات مقام معظم رهبری. مطالعات فقه اقتصادی، ۳(۴)، ۵۵-۷۱، ۱۴۰۰.
- ۸- دری نجف آبادی، قربانعلی، درس‌هایی از اقتصاد اسلامی، قم، انتشارات واصف لاهیجی، ۱۳۹۰.
- ۹- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۸۵.
- ۱۰- رضانژاد، زهرا، اقتصاد مقاومتی فرصتها و تهدیدها، تهران، سمیع، ۱۳۹۵.
- ۱۱- سبحانی، حسن، اقتصاد عدالت محور، انتشارات سروش، چاپ ۲، ۱۳۹۱.
- ۱۲- سمیعی اصفهانی، علیرضا، الله دادی، نفیسه، تحلیل محتوای سخنرانی‌های نوروزی مقام معظم رهبری در سال‌های ۱۳۹۲-۱۴۰۰، پژوهش‌های معاصر انقلاب اسلامی، ۳(۸)، ۱۴۰۰.

- ۱۳- عزیزان، مهدی، جهاد اقتصادی، الزامات، عوامل، و موانع، قم، پژوهشکده تحقیقات اسلامی، انتشارات زمزم هدایت، ۱۳۹۰.
- ۱۴- علی خاک رنگین، مهدیه شیروانی، نام‌گذاری سال‌ها به مثابه سیاست‌گذاری عمومی، مهدیه شیروانی، بسیج دانشجویی دانشگاه امام صادق علیه السلام، ۱۳۹۸.
- ۱۵- عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۴.
- ۱۶- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، قم، نشر جمال، ۱۳۸۰.
- ۱۷- قرائتی، محسن، تفسیر نور، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۸۳.
- ۱۸- لیراوی، صادق، مبانی، الزامات و موانع جهاد اقتصادی، قم، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۰.
- ۱۹- مصطفی، ابراهیم، معجم الوسیط، تهران، موسسه الصادق، ۱۳۸۶ ش.
- ۲۰- معلوف، لوییس، المنجد فی اللغة العربیه المعاصره، بیروت، دارالمشرق، ۲۰۰۰.
- ۲۱- مکارم شیرازی، ناصر، با همکاری جمعی از نویسندگان، تفسیر نمونه، تهران، چاپ ۳۲، ج ۲۲، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۷۴.
- ۲۲- موسوی همدانی، سید محمدباقر، ترجمه تفسیر المیزان، قم، دفتر انتشارات اسلامی، چاپ ۵، ج ۱۰، ۱۳۷۴.
- ۲۳- میلانی، جمیل، اقتصاد مقاومتی و خودباوری ملی، فرصت‌ها و چالش‌های تحقق آن، مجله اقتصادی، شماره‌های ۷ و ۸، مهر و آبان، ۱۳۹۴.
- ۲۴- نفیسی، علی اکبر، فرهنگ نفیسی، تهران، خیام، تهران، چ ۱، بی تا.
- ۲۵- پایگاه اینترنتی <https://farsi.khamenei.ir>
- ۲۶- اندیشکده حکمرانی شریف، <https://gptt.ir/>
- ۲۷- ویکی فقه، <https://fa.wikifeqh.ir/>
- ۳۰- ویکی امام خمینی <https://fa.wiki.khomeini.ir/>